

СТІЙКІСТЬ ГАЛУЗІ ГЕОЛОГІЇ ТА НАДР УКРАЇНИ

М. В. Жикаляк

доктор економічних наук, кандидат геологічних наук

Державне регіональне геологічне підприємство «Донецькгеологія». тимчасова адреса:

м. Київ, 02088, пров. Геофізиків, 10, Україна

dongeo@ukr.net

Ефективний розвиток вітчизняної мінерально-сировинної бази в складних умовах сьогодення неможливий без оцінки стійкості галузі геології та надр в цілому. Автором проаналізовано стан реалізації державної політики в галузі геологічного вивчення та раціонального використання надр і обґрунтовані першочергові заходи з метою підвищення стійкості галузі геології та надр України на середньо-довгострокову перспективу.

Ключові слова:

SUSTAINABILITY OF THE INDUSTRY OF GEOLOGY AND SUBSOIL OF UKRAINE

M. V. Zhikalyak

Doctor of Economics, Candidate of Geological Sciences

State Regional Geological Enterprise "Donetsk Geology", temporary address:

Kyiv, 02088, 10 Geofizykov ave., Ukraine, dongeo@ukr.net

Effective development of the domestic mineral and raw material base in today's difficult conditions is impossible without an assessment of the stability of the field of geology and subsoil as a whole. The author analyzed the state of implementation of the state policy in the field of geological study and rational use of subsoil and justified priority measures aimed at increasing the stability of the field of geology and subsoil of Ukraine in the medium-long term.

Вступ. Стійкість характеризує вплив будь яких поточних заходів, рішень і системних викликів на виживання, можливість подолання кризових явищ і сталий розвиток підприємств, компаній, базових галузей промисловості, соціальної сфери та держави в складних соціально-економічних умовах. Важливим аспектом оцінки стійкості є комплексний аналіз стану і своєчасність прийняття коригуючих чи реформуючих заходів для стабілізації їх функціонування та удосконалення управління соціально-економічними системами в цілому [4].

Під час воєнного стану, необхідності стабілізації економічного спаду та важливості підвищення ефективності національної економіки особливого

значення набуває проблема оцінки реальної кон'юнктури вітчизняної мінерально-сировинної бази та актуалізація її суттєвого удосконалення з метою інноваційно-інвестиційного розвитку мінерально-сировинного комплексу України.

Стан реалізації державної політики в галузі геологічного вивчення та раціонального використання надр.

В умовах переважаючого олігархічно-політичного, чиновницько-бюрократичного, напівтіньового або рейдерського регулювання та реформування надрокористування в Україні протягом останніх 15 років держава випустила із рук стратегічне управління та економічно збалансоване державне регулювання вітчизняним мінерально-сировинним комплексом. Це обумовило розбалансування та деградацію національного природно-ресурсного потенціалу на шкоду енергетичній, економічній та екологічній безпеці держави і призвело до значного незаконного або неконтрольованого видобування корисних копалин загальнодержавного значення, катастрофічного незабезпечення компенсаційного прирощення мінеральної сировини у надрах та розвалу сформованої на протязі століття вітчизняної Державної геологічної служби в цілому.

Виживання, функціонування та розвиток галузі геології та надр України, геологорозвідувальних підприємств, компаній та фірм у складних умовах сьогодення більше залежить від їх докризового стану, а не від того, що робиться під час широко масштабної збройної агресії російської федерації (рф) проти України або, що буде зроблено після закінчення воєнного стану для ефективного відновлення вітчизняного мінерально-сировинного комплексу та неоіндустріалізації промислового потенціалу держави.

Невисокий рівень конкурентоспроможності нерозподіленого фонду надр і незадовільний стан вітчизняної мінерально-сировинної бази щодо цільового геологічного вивчення за міжнародними стандартами та адаптованими до ринкових умов оціночними параметрами дефіцитних, критичних і стратегічних корисних копалин не забезпечують надійне функціонування базових галузей промисловості та інноваційно-інвестиційний розвиток національної економіки. Експерти Єврогеослужби та Геологічних служб Канади і США у 2016 році дійшли висновку, що наявна структура Державної служби геології та надр України (Держгеонадр) не функціонує згідно з затвердженим «Положенням...», є фрагментарною, не чіткою та занадто складною. Має згубний вплив на економіку і розвиток видобувних галузей та нездатна забезпечити пріоритетні потреби держави в мінеральних ресурсах [3].

Державна служба геології та надр України має право утворювати, ліквідувати чи реорганізувати підприємства, установи та організації, затверджуючи відповідні статuti або положення та призначити в установленому порядку і звільняти їх керівників тощо. Це означає, що усі господарюючі суб'єкти, що належать до сфери управління Держгеонадр, знаходяться під цілковитим контролем керівництва Державної служби геології та надр України [3]. При цьому Голова Держгеонадр Роман Опімах з 2020 року використовує це право на свій розсуд, а не для забезпечення державної політики в галузі геологічного вивчення та раціонального використання надр. Зокрема, було проігнороване, затверджене Президентом України, рішення Ради національної безпеки і оборони (РНБО) України від 23.07.2021 № 306/2021 та ліквідовані два казенні геологічні підприємства і єдиний в галузі Український державний геологорозвідувальний інститут (УкрДГРІ).

Після початку широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України Голова Держгеонадр відзначився появою на роботі скасуванням бюджетного фінансування геологорозвідувальних робіт на перехідних об'єктах держзамовлення на 2022 рік згідно з наказом Міндовкілля України від 28.03.2022 № 162. Однак органом управління підприємствами та організаціями галузі не були визначені місця та не організована завчасна евакуація рухомого майна, геологічних фондів і музею, зокрема, ДРГП «Донецькгеологія», із зони бойових дій згідно з системою Цивільного захисту Міністерства охорони довкілля та природних ресурсів України на особливий період. Хоча свого часу – 17 листопада 2014 року була підписана цільова постанова Кабінету Міністрів України про переміщення підприємств і організацій із зони ризику Донецької та Луганської областей в більш безпечні регіони України, яка була чинною до вересня 2015 року. Вирішити проблему евакуації ДРГП «Донецькгеологія» в умовах припинення господарської діяльності та відсутності власних обігових коштів підприємство не мало змоги. Крім того, на протязі всього 2022 року керівництво Державної служби геології та надр України ігнорувало формажорні обставини непоборної сили на території Донецької, Луганської та Харківської областей, які до їх офіційного закінчення є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними для суб'єктів господарської діяльності згідно з листом Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1. Ігнорувалася та залишалася без належного реагування також інформація про постійні бомбардування й обстріли об'єктів єдиних майнових комплексів державних підприємств у зонах бойових дій, а в жовтні 2022 року та в січні 2023 року з порушенням норм Положення про порядок передачі об'єктів права державної власності, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від

21.09.1998 № 1482, керівництвом Держгеонадра була ініційована передача трьох підприємств галузі у Фонд державного майна (ФДМ) України. При цьому підготовку немотивованих розпоряджень Кабінету Міністрів України від 14.10.2022 №910-р і від 10.01.2023 № 37-р можна розцінювати як намагання зняти відповідальність з органу управління та уряду щодо не забезпечення їх своєчасної евакуації та як посібництво тимчасовій окупації територій діяльності цих підприємств в інтересах буферних ЛДНР або задекларованої російськими окупантами, так званої, Новоросії.

Тим паче, що місця їх розташування та території діяльності на той час не були окупованими і зараз повністю (КП «Південукргеологія») або частково (ДРГП «Донецькгеологія») знаходяться на неокупованій території та під контролем України. Все вищевикладене могли ініціювати та здійснювати лише масковані «кроти» ФСБ і агенти впливу країни-агресора.

Вцілому більшість заходів керівництва Держгеонадра в умовах воєнного стану є упередженими і необґрунтованими та спрямовані на короткостроковий (тимчасовий) рентоорієнтований період, не забезпечують реалізацію державної політики у галузі геологічного вивчення та використання надр згідно з чинним законодавством і тому суттєво зменшують ефективність та стійкість галузі на середньо-довгострокову перспективу. Запровадження відкритих аукціонів з видачі спецдозволів на користування надрами є надзвичайно важливим, але не достатнім заходом щодо забезпечення прозорості та відкритості усіх тендерно-аукціонних процедур, особливо на початковому та підготовчому до аукціонів етапах, коли у посадових осіб є можливість впливати на початкову ціну спецдозволів, вартість геологічної інформації та умови надрокористування під виглядом показової дерегуляції та лібералізації. При цьому, діяльність центру геолого-економічних досліджень та експертиз, з використанням економічно не обґрунтованої та належним чином не затвердженої в якості нормативно-регуляторного документа, Методики визначення початкової ціни вартості спецдозволів на користування надрами є яскравим прикладом рентоорієнтованої поведінки чиновників від геології та надр. Зокрема, при розрахунках початкової ціни спецдозволів повинна використовуватися тільки видобувна цінність затверджених ДКЗ України запасів корисних копалин без урахування будь-якої частки прогнозних ресурсів і не повинна використовуватися ціна продажу мінерально-сировинної продукції, її експорту або імпорту, оскільки вона стосується підприємницької, а не гірничої ренти.

Безумовно, удосконалення чинних нормативно-правових актів у сфері користування надрами, перш за все, стосовно запровадження цифрових технологій на всіх процедурних етапах з функціонуванням Електронного

кабінету надрокористувача (Е-кабінету) надзвичайно важливо в сучасних умовах [2], однак тісна співпраця при їх створенні ДНВП «Геоінформ України» з уповноваженою видавати спецдозволи від імені держави юридичною особою (Держгеонадра) може вказувати на наявність конфлікту інтересів. При цьому керівництво Держгеонадр підміняє функцію видавати від імені держави спецдозволи сервісною послугою, що не відповідає базовим економіко-правовим чинникам, оскільки сервіс- це роботи та послуги геологічного характеру, а право видачі спецдозволів на користування надрами від імені держави – функція. Вона не повинна бути пов'язана з роботами та послугами суб'єктів господарювання. В цьому й полягає конфлікт інтересів і можливість посадовими особами Держгеонадр приймати рішення на свій розсуд. Крім того, продаж спецдозволів на користування надрами – не головна мета раціонального надрокористування. Перш за все, за рахунок освоєння запасів корисних копалин необхідно забезпечити потреби вітчизняної промисловості, збільшити ВВП, податкові надходження до бюджету та отримати додану вартість від видобування, переробки та використання мінеральної сировини надр тощо.

Вичерпність та невідтворюваність мінеральних ресурсів у надрах передбачає не тільки комплексне освоєння корисних копалин для забезпечення потреб вітчизняної промисловості, а обумовлює необхідність перманентного та пропорційного їх прирощення у надрах за рахунок цільових геологорозвідувальних робіт для сталого функціонування мінерально-сировинного комплексу та врахування інтересів майбутніх поколінь. І якщо нинішні чиновники від геології та надр дане базове поняття раціонального надрокористування ігнорують, значить вони займаються хижацьким розпродажем створеної п'ятьма поколіннями вітчизняних геологорозвідників мінерально-сировинної скарбниці держави на шкоду нинішнім і майбутнім національним інтересам України.

Першочергові заходи та рекомендації щодо підвищення стійкості галузі геології та надр України.

З метою недопущення знищення галузі геології та надр України, становлення та розвиток якої тісно пов'язаний з державою та загальнодержавними національними інтересами, а також для запобігання штучного перетворення (підміни) державної геологічної служби офісною конторою з видачі спецдозволів на користування надрами, перш за все, необхідно реформувати Держгеонадра в Державне агентство мінерально-сировинних ресурсів (ДАМСР) України та Сервісну геологічну службу (СГС) України. При цьому Державну комісію по запасам (ДКЗ) України, доцільно передати в ДАМСР, а ДНВП «Геоінформ України», Департамент державного

геологічного контролю, центр геолого-економічних досліджень та експертиз і підвідомчі геологічні підприємства та компанії – підпорядкувати СГС України.

Більш ніж півстолітній досвід європейських країн з усталеною економікою переконливо доказує, що найбільш ефективною системою державного управління розвитком мінерально-сировинної бази держави та державного регулювання гірничої діяльності є система рентного надкористування. Однак, на думку провідних вчених-економістів в Україні вона ніколи не використовувалася та не могла бути використаною у зв'язку з тим, що суперечить запровадженим в країні усталеним принципам директивного регулювання національною економікою та інституційним особливостям надкористування в державі. Тому заходи щодо удосконалення розвитку вітчизняної мінерально-сировинної бази в реальних соціально-економічних умовах та врахуванням необхідності значного збільшення власного видобутку паливно-енергетичних ресурсів і підготовки до промислового освоєння рентабельних родовищ дефіцитної, критичної та стратегічної мінеральної сировини повинні базуватися на інвестиційно-орієнтованій техніко-економічній переоцінці нерозподіленого і резервного фонду надр за загальноєвропейськими стандартами та адаптованими до ринкових умов оціночними параметрами, визначенням високоліквідних і рентабельних видів мінеральної сировини та конкретних об'єктів і обґрунтуванням перспектив їх освоєння на середньо-довгострокову перспективу. При цьому, з метою прогнозування інноваційно-інвестиційних напрямів діяльності гірничовидобувних підприємств і для суттєвого уточнення Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року, необхідно врахувати результати техніко-економічного аналізу особливостей адаптації гірничовидобувної промисловості перших 10 східноєвропейських країн після їх вступу в Європейський Союз [1].

Формування конкурентоспроможної мінерально-сировинної бази та достовірної інтерактивної інформації про родовища і перспективні прояви корисних копалин, які б відповідали сучасним вимогам інвесторів, неможливе без експертної переоцінки, вилучення із Державного балансу та переведення у Галузевий баланс неліквідних об'єктів нерозподіленого фонду надр за кон'юнктурними, техніко-економічними, природоохоронними, інфраструктурними та екологічними чинниками.

Сучасна надроресурсна геоінформаційна система Державної служби геології та надр України повинна базуватися на комплексних інтерактивних геологічних картах мінерально-сировинних територій та площ, а не на штучній капіталізації застарілих звітів і даних нерозподіленого фонду надр, які не

відповідають сучасним вимогам та адаптованим до ринкових умов оціночним параметрам. Однак для підготовки сучасних інтерактивних геологічних карт потрібні геологи геологічних підприємств, а не копіювальники ДНВП «Геоінформ України» з досвідом векторизації наявних картопобудов та дублювання даних геологічних звітів минулих років. При цьому як правило, порушується авторське право на ці геологічні звіти та виключне майнове право на геологічні звіти, які створені не за бюджетні кошти. Вірогідно, авральна підготовка ерзац – баз даних нерозподіленого фонду надр здійснюється не тільки для фейкового збільшення продажу спецдозволів на користування надрами, але й з метою отримання набутих надрокористувачами пільгових кредитів та заволодіння земельними ділянками за спрощеною процедурою тощо. До відома, внутрішній валовий продукт (ВВП) Канади у 2013 році було збільшено на 1% за рахунок побудови комплексних інтернет-доступних інтерактивних геологічних карт тільки по провінції Альбарта. Тому обґрунтування інноваційно-інвестиційного потенціалу родовищ і запасів корисних копалин нерозподіленого фонду надр можна забезпечити лише на основі побудови комплексних інтерактивних геологічних карт, аналізу кон'юнктурних чинників, кількісних і якісних показників та оціночних параметрів вітчизняних об'єктів надр у відповідності з європейськими або світовими аналогами.

В умовах воєнного стану, коли наявний мінерально-сировинний потенціал збільшення внутрішнього валового продукту України практично вичерпано, стабілізація економічного спаду та поетапне покращення базових показників національної економіки неможливі без ефективного екологічного ощадливого надрокористування на основі новітньої технологічної реконструкції, підвищення стійкості галузі та переходу від експортно-сировинної до ресурсно-інноваційної стратегії сталого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу [1, 4].

Ефективному розвитку вітчизняної мінерально-сировинної бази та збільшенню власного видобутку енергетичних, дефіцитних, критичних і стратегічних корисних копалин сприятимуть удосконалення державного регулювання рентних відносин у гірничій промисловості України із запровадженням ініціативи прозорості видобувних галузей (ІПВГ), більш чітка специфікація прав власності на мінеральні ресурси у надрах, спрощення, скорочення термінів розгляду та детальна регламентація всіх бюрократичних процедур, пов'язаних з отриманням спецдозволів на користування надрами і оцінкою впливу на довкілля (ОВД) розробки родовищ корисних копалин. Необхідно також удосконалити методику оподаткування використання надр для видобутку корисних копалин із залученням в якості бази оподаткування вартості

видобутих корисних копалин без урахування їх постачання споживачу, а не вартості видобування мінеральної сировини як це справляється зараз [1,4]. Крім того, потрібно забезпечити прозорість адміністрування ПДВ, публікуючи принаймні щомісячну деталізовану статистику реєстрації податкових накладних і відновити публічний доступ до реєстру відшкодувань ПДВ [4], а також законодавчо унеможливити використання не оплачених дебіторам податкових накладних для завчасного зменшення кредитором бази оподаткування ПДВ і використання схем аналогічних «Дюссельдорф+» та «Роттердам+».

Висновки.

Вітчизняна мінерально-сировинна база повинна стати матеріальною і енергетичною основою стабілізації та відновлення промислового потенціалу України і гарантом соціально-економічного зростання добробуту українського народу, а не обслуговувати напівтіньову, бюрократично-політичну чи олігархічну економіку та не бути джерелом опортунізму, рентоорієнтованої поведінки і корупції.

Реформування Державної служби геології та надр України в Державне агентство мінерально-сировинних ресурсів і Сервісу геологічну службу сприятиме підвищенню інноваційно-інвестиційної ефективності галузі, а інвестиції в стійкість мінерально-сировинної бази держави стануть конкурентною перевагою сталого функціонування мінерально-сировинного комплексу для забезпечення неіндустріального розвитку вітчизняної промисловості на середньо-довгострокову перспективу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Амоша О., Жикаляк М., Квілінський О. Концептуальні напрями удосконалення механізму реформування геологічного сектору та використання корисних копалин в Україні/моногр.: Інноваційне промислове підприємство у формуванні сталого розвитку/ред. еол. О.І. Амоша, Х.Джвігол, Р.Мішкєвіч, НАН України, Ін-т економіки пром-ті. Київ. 2018. С. 7-32.
2. *Матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції «Надрокористування в Україні. Перспективи інвестування»/ДКЗ України. Львів. 2023. С. 33-34.*
3. Незалежна оцінка Державної служби геології та надр України. *EuroGeoSurveys*. Брюссель, 2016. 26 с.
4. Стійкість України: уроки 2022 року. Центр економічної стратегії /Міжнародний фонд «Відродження». Київ, грудень 2022. 46 с.